

Přednášející: Mgr. et Mgr. Jiří Baroš Ph.D.

Předmět: POLb1008 Tradice politického myšlení

Niccolò Machiavelli (1469-1527)

- vyrostl za Medicejských, zažil Savonarolu. Po teokracii republika, M. sekretářem Soderiniho (1498-1512). Po návratu Medicejských *in exilium*, kdy píše hlavní knihy: *Vladař* a *Rozprawy o deseti prvních knihách Tita Livie*.

I. Vladař (Smith)

I. 1 Kdo je Machiavelliho vladař?

- M. příznivcem *nového*. To ale *kombinuje s konvenčními* formami. Ty jsou v rozporu s nekonvenčním vnitřkem:

- Vladař vypadá jako nejkonvenčnější kniha z tradice „*zrcadlo princů*“ (příručky radící vládcům co dělat). Zdání konvenčnosti podpořeno úvodními slovy: *Je běžné/obvykle se dělá*. Chce se *zavděčit Lorenzu Medicejskému*, jemuž je kniha věnována. Ale struktura prvních tří kapitol:

- Všechny státy buď *republiky, nebo knížectví*. Bude pojednávat *jen o knížectvích*.

Rozlišuje pak mezi *dvěma druhy knížectví, dědičnými* (autorita získána skrze tradici a pokrevní pouto – sem patří L. M.) a *novými vladaři*.

- exkluzivním tématem knihy budou *noví vladaři* (získali autoritu svou lstivostí, silou a mazaností). Adresátem je tak *potenciální vladař*. Kniha je tak adresována *novému typu vůdce*, kdo je schopen vytvořit vlastní autoritu *ex nihilo*. Tento nový typ politického vůdce *se emancipoval od tradičních forem* autority a ctnosti. Je nadán prvky prorocké autority – *charismatem*.

I. 2 Ozbrojení a neozbrojení proroci

- *obtíže pro vladaře*, aby ustavil svou autoritu. Rozumný člověk půjde po *cestách vyslaných velkými předchůdci*, bude napodobovat ty nejlepší, byť toho možná nedosáhne jako oni. Kdo jsou *největší příklady? Zakladatelé národů a států*. Naskytla se jim příležitost a měli schopnost využít situace.

- M. rozlišuje mezi *ozbrojenými a neozbrojenými proroky*: ozbrojení proroci dobývali a neozbrojení byli zruinováni. Proč ale M. *srovnává nového vladaře s prorokem*? Prorok je ten, k němuž mluví Bůh. Biblický prorok plísňuje a kárá vládce za nespravedlnosti a zneužití moci. *M. proroci jsou ale ozbrojení*. Měli by držet moc (jako Mojžíš).

- prorok *obývá představivost lidí*. Nestáčí, že je poslouchán; musí mu být *věřeno*. Savonarola selhal, lidé mu přestali věřit. Zdrojem selhání ne zbraně, ale *slova*. M. proroci nemusí být náboženské postavy, ale musí mít *výjimečné osobní kvality* (pak přinesou zákony, tvarují instituce, reformují mínění lidí).

- na rozdíl od neozbrojených proroků *ti ozbrojení dobývají*. Výjimkou *Ježíš Kristus*: dobyl svět slovem, které ustavil skrze sektu, náboženství a nakonec impérium. Slova zbraněmi jako pistole. I *M. neozbrojeným prorokem*? Mění naše porozumění dobra a zla, ctnosti a neřesti. *Prorocký kníže* má kvality filosofa a náboženského reformátora.

II. 3 Machiavelli a morálka

- M. uvedl do politiky *nový druh nemorálnosti*. Učí vladaře, *jak nebyť dobrým*. Je tak učitelem zla. Není jen pragmatikem (přízpusobení prostředků cílům), ale *přebodnocuje morální jazyk* dobra a zla.
- *transformuje křesťanskou morálku*. Radí vladaři, aby vytvářel *zdání nábožnosti* (vypadá jako milosrdný, plný víry, čestnosti, lidskosti, zbožnosti). Toto zdání je něčím dobrým. *Aktuální praxe náboženství* je ale *škodlivá*.
- odmítá křesťanské ctnosti. Pokud *má člověk na mysli dobro* státu, klidně *si může zašpinit ruce*. Vládce musí být mnohdy krutý. Růst morálního dobra vyžaduje *morální zlo*. Pokud nemůžete přijmout drsnost politického života, která vyžaduje krutost, přetvářku, ba dokonce vraždy, běžte z něho pryč. Je tu *konflikt mezi požadavky politiky* a stejně tak náročnou *touhou po morální čistotě*.
- M. redefinuje myšlenku dobra. Hovoří *jazykem ctnosti – virtù* (tj. mužnost). Ta hraje roli hlavně v *extrémních situacích* (např. politické založení, změna režimu, válka). *Morálku přízpusobuje extrému* (přežití či nezávislost společnosti ve hře), kdy je dovoleno porušit příkazy běžné morálky.
- v normálních časech sice může vláda spravedlnosti převážít. *Normální politika* ale *závislá na mimořádné politice* (krize, anarchie, revoluce). V nich *rostou jednotlivci mimořádných ctností*, tj. lidská přirozenost se může naplno odhalit.
- M. etika je *imoralistická* (vladař by měl cítit *slávu, dobrou pověst a čest*). *Necílí na spravedlnost, férovost či přátelství*, ale na kvality přinášející *velikost a trvající slávu*. Ty se nejjasněji ukazují *ve světě velké politiky*. *Dějiny soudcem – poslední oceněním ctnosti* vladaře. M. mu radí, aby vytvářel *monumenty ve městě*, tj. něco, na co se bude pamatovat. Občané by zase měli být *hrdí na slavné výkony své země*.
- jak si ale někdo může *zachovat vnitřní integritu*, když *používá prostředky, které by žádný slušný člověk nepoužil*. M. *nediskutuje nitro hrdinů*. Nevíme, co si myslí o sobě. Předpokládá, že *sláva* je sama o sobě *odměnou*. Radí: *pokud nemáš rád tyto typy lidí, nechod' do politiky, zůstaň doma*. Takovým by se totiž jednou stal.

II. 4 Estetika násilí

- *modelem ctnosti* je státník a generál *Cesare Borgia*. Jeho krutý poručík *Ramiro d'Orco* měl dát do pořádku území nedaleko Florencie. Brzy ustavil řád. Borgia ale nařizuje jeho vraždu a nůž, kterým byl zabit, vystavuje na náměstí. Divokost události uspokojila lidi, ale vyvolala též strach.
- podle M. šlo o příklad *dobře užitě krutosti*. *Velké civilizace* vyrostly z *činů násilí, nadvlády a dobývání*. *Velcí vůdcové nebyli mniši či morální filosofové, ale mužové špinavých rukou*: pro dosažení velikosti užívají přetvářky, krutosti, ba vraždy. Na tom záleží rozkvět a úspěch civilizací.
- násilný a uzurpátorský charakter nazývá M. *virtù*: je schopností využít situace (či příležitosti), která nám byla poskytnuta *štěstěnou (fortuna)*. *Virtù a štěstěna* komplementární. *Žádná ctnost bez příznivé chvíle*. Události vytvářejí příznivé příležitosti pro lidské schopnosti.

- *odmítá tvrzení, že až příliš věcí v lidském životě ponecháno náhodě, s níž nemůžeme nic dělat. Politika záležitostí souhrny náhod, štěstí a nahodilosti, ale lidská inteligence, plánování a předvídavost mají svou roli. Štěstěna rozhodcem poloviny jednání, druhou polovinu ale nechává na naší virtù. Kdo příliš závisí na moci náhody, bude jednou zruinován, kdo se adaptuje, má větší šanci na úspěch. Štěstěna přeje připraveným.*
- *Virtù ale není jen věcí adaptace a přizpůsobení okolnostem. Může nutit okolnosti, aby se nám přizpůsobovali. Štěstěna snadněji odpovídá na odvahu než na opatrnost, na smělou rozhodnost než na umírněnost.*

II. 5 Dvě třídy lidí

- *jaký je nejlepší druh vlády? Jsou dva druhy režimů: knížectví a republiky. Ty jsou založeny na jistých kontrastních dispozicích. Tyto odlišné tendence vycházejí z toho, že si lid nepřeje být řízen a utiskován velkými a velcí si přejí řídit a utiskovat lid.*
- *jsou tu tak dvě velké třídy lidí, na nichž je založen každý stát: grandì, tj. bohatí a mocní, kteří chtějí vládnout, a popolo, obyčejní lidé, kteří chtějí být ponecháni sami o sobě, kteří si nepřejí vládnout ani být ovládáni.*
- *M. odmítá ctnosti urozených. Cíl lidu je slušnější než cíl velkých. Radí vladaři, aby vybudoval mocenskou základnu na lidu spíše než na urozených. Kvůli ambicím budou urození hrozbou pro vladaře, zatímco vladař s podporou lidu může vládnout daleko snáze a s větší jistotou. Urození nestálí a nespolehliví. Nejhorší, co vladař může očekávat od lidu, je to, že jím bude opuštěn, ale velkých se musí bát; mohou jít proti němu.*
- *hlavní činnost vládnutí je v kontrole velkých, neboť jsou potenciálním zdrojem konfliktu: jak zkrotit ambice, pokořit pýchu velkých a urozených (selektivní politiky poprav, veřejných obvinění a politických procesů).*
- *M. vladař si potřebuje udržet důvěru lidu. Slušností lidu míní absenci ambice, touhy ovládat a řídit. Není však stejná jako dobrý charakter. Lidé jsou často zahálčiví. Musí se naučit, jak bránit svou svobodu. Patnáct staletí křesťanství učinilo lidi slabými. Nemají zdroje, jak se bránit před útoky. Vladař musí proto posílit touhy běžných lidí.*
- *mnozí čtenáři se domnívali, že M. je demokrat, apoštol svobody. Cílem Vladaře je vést lid k pohotovosti před nebezpečím uzurpace moci, brání lid proti urozeným.*
- *něco na tom je: V klasické republice dominuje šlechta (má bohatství a volný čas pro tvorbu úsudků) X U M. je dominantní sociální a politickou silou lid. Je spolehlivější než mocní. Začne-li si cenit svobody, naučí se oponovat zásahům do svých svobod, nebude již pokorným a úslužným poskokem, ale bude sloužit jako spolehlivý základ pro velikost a moc státu.*
- *vladař musí umět se adaptovat na okolnosti. Totéž jeho rádci, kteří musí znát povahu vladařů i lidu. Ve starověku bylo nutné omezovat vášně lidu, v moderním světě musí lid být naučen si cenit svobody. Apel na Italy, aby se emancipovali a vyhnali cizí dobyvatele.*

II. 6 Machiavelliho utopismus

- *Ač odmítá starověký utopismus, jeho modelem jsou největší zakladatelé států a národů (tj. lidé s charismatickými či prorockými vlastnostmi). Lidé s virtù.*

- nejvíce je to vidět v poslední kapitole Vladaře – *dobytí Itálie a její osvobození od barbarů*. Odpovědí na slabost a nejednotu italských států byl *mýtus vladaře*, ztělesňujícího virtů, sílu, charisma. Přinese nový Řím.
- Příležitost *ukázat opravdovou virtù závisí na degradaci společnosti* (jako u Mojžíše). Prorok a lid jsou spojeni. Není prorok bez lidu, vykoupení bez vykupitele. M. očekával *vladaře-vykupitele* v podmínkách současného úpadku.
- *ke vykoupení* by mělo dojít *kvůli degradaci Itálie*. Degradace nutná, aby se uskutečnilo budoucí vykoupení. Jako Mojžíš *se M. nedočká zaslíbené země*. Byl tak *neozbrojeným prorokem*, ukazující cestu z divočiny do nového Jeruzaléma. Bezprostřední budoucnost Itálie může být obdobím slabosti a nepořádku. Ale *vladař-vykupitel jednou přijde*. Píše, aby *uspíšil jeho průchod*.

II. Rozpravy nad deseti prvními knihami Tita Livia (Smith)

II. 1 O co jde v Rozpravách?

- *Vladař* je věnován Lorenzu Medicejskému, *Rozpravy* dvěma mladým přátelům M., kteří byli částí M. literárního kruhu. Patřili ke *grandi*. M. posluchačstvo se skládalo z *kulturních aristokratů*.
- proč M. píše knihu o slávě republik a věnuje ji dvěma členům aristokracie? Rozpravy *výchovným pojednáním* pro mladé aristokraty. M. učitelem a vychovatelem. Akademický formát měl *přitáhnout mladé florentské humanisty*. Nevěnuje již knihu panovníkům, ale těm, kdo by si zasloužili jimi být.
- pokud by ale mladí lidé již věděli, jak vládnout království, psaní knihy *nadbytečné*. Snaží se *vetřít do přízně mladých*. Cílem je vyhrát *kauzu ve prospěch republikanismu*, ukázat, jak by s jejich přispěním dobře ustavená republika mohla vypadat. Konečným cílem je vytvořit *nový Řím*.

II. 2 Nová pravidla a myšlenky

- M. chce *nabudit touhu čtenářů po Římu*. V předmluvě oznamuje *objev nových pravidel a myšlenek*. Srovnává se s Kolumbem: Vstoupil na nové, doposud nevyšlapané stezky. Ale zdá se, že spíše *objevil zapomenutou zemi* – Řím.
- M. žil za renesance ve městě plném antiky. *Humanisté* nasáknuti láskou ke starým. *Odlíší svůj přístup ke starým s estetizující tendencí současníků* (zájem o umění a architekturu, a proto zapomínají na politiku). Chce vrátit čtenáře *ke prvním principům republiky, ke činům Římanů* popsaných Titem Liviem.
- návrat k Římu, protože *schopnost sebevlády zdegenerovala*. Podřadnost moderních. M. *viní křesťanství*. Těž *neschopnost lidí číst*. Chce dát lekcí o historii. Lidé baví číst, ale *neimitují čtené příběhy*; myslí si, že je to nemožné. Jsme jiní, žijeme v jiné době.
- podle M. máme ale *aktivně napodobovat* velké činy předchůdců. Rozpravy proto nejsou obyčejným komentářem. *Vylepšuje text*. Užívá ho ke *svým cílům: Srovnává starověké a moderní události, aby z nich dovedl praktické lekce*.

II. 3 Starověké a moderní republiky

- *paradox*: M. nárok na novost je obnovením starých pravidel a myšlenek. Užívá autoritu T. L. jako nástroj obhajoby vlastních pohledů na to, co vytváří dobře uspořádanou republiku. 4 rysy novosti:

- (1) Rozpravy reflexí toho, zda by měl být *politický režim ustaven jediným zákonodárcem, či nahodile*: (a) 8 století nedotčené zákony a ústava *Sparty* dané *jediným mužem* (Lykurgem), (b) *Řím*, jenž je *produktem náhody či štěstěny*: Nutnost nového založení a adaptace na okolnosti. Závěr: žádný zákonodárcem není schopen toho, co náhoda v Římě. Šlo vylepsit rané, částečně defektní, instituce.

- *dlouhodobost, síla a velikost* Říma a jeho *svoboda nevznikly* vědomým *designem*. Nejvíce přispěly *konflikty* (ne konsensus), *nedostatek jednoty, ne jednota*. M. teoretikem *sociálního (třídního) konfliktu*.

- M. *odmítá konsensus* (harmonii) *tříd* drahý humanistům. V každé republice *dvě odlišné dispozice* (plebs a grandí). *Legislativa*, která je ku prospěchu svobodě, plyne z *konfliktů* mezi nimi:

(a) Je nutno hledat *efektivní pravdu věcí* – rozhodují výsledky.

(b) *Konflikt* hluboce zakořeněn *v lidské psychologii*: v touze urozených vládnout a dominovat a touze plebsu být svobodnými. Národní síla a velikost výsledkem *střetu těchto dispozic* (ne konsensu). Politika je nezbytně stranická. *Konsensus je podvod*. Odkazy na něj clonou pro dominanci jedné třídy.

Myšlenka nadstranickosti a společného dobra iluzí. Politika nemusí eliminovat konflikt, ale řídit ho, aby se stal služebníkem národní velikosti.

- (2) je lepší *svěřit lidu moc, či urozeným?* (a) *Sparta a Benátky*: *aristokratický* model (moc do rukou urozených). Urození si nejvíce přejí vládnout – dát jim moc naplňuje jejich tužby. Vyvažuje to nespokojenost plebsu (snadno se pobouří a je nestálý), (b) *Řím* republikou, v níž *moc koncentrována v plebsu*. Moc lidu přispěla k velikosti Říma. Sparta trvala déle, ale větší ctnost ukázal Řím.

- *upřednostňování plebsu* (obyčejných lidí) první v politické teorii. Na rozdíl od Aristotelovy *politeie* (rovnováhu mezi různými frakcemi a třídami) M. preferoval *dominanci lidu*. Ten nejspolehlivější podporou svobody. Republika ustaví velkou míru sociální rovnosti. *Proti urozeným*, kteří v zahálce nevykonávají nic pro lid. Nutnost tuto třídu eliminovat: čistky kvůli tomu, aby se republika zachovala čistá.

- *množství moudřejší a stabilnější* než vladař. Na rozdíl T. L. nevidí M. lid jako nestálou frakci. Lid jako celek má *lepší úsudek*. Empirický argument: V historii Říma měl lid jen čtyři důvody litovat svých voleb. Systémový argument: *Snaží se zkorumpovat jednotlivce* než těleso lidu. Lid je spolehlivějším a lepším *soudcem charakteru* než vladař. Brutalita lidu směřuje proti nepřátelům republiky, zatímco vládce je proti svým soukromým nepřátelům.

- (3) obhajoba *římského institutu veřejné obžaloby* (podobná lidovým soudům): musí se *hájit ti, kdo jsou obviněni z konspirace* proti veřejnému dobru. *Zbraní plebsu* proti bohatým a mocným. *Kanalizace zhoubných dispozic* (žárlivost, zášť a závist).

- M. tuto praxi hájí. Lze tak *brzdit aristokracii*. Kritizuje Florencii, že něco takového nemá. *Neřeší možné nespravedlnosti*. *Obětuje klidně člověka* pro naplnění více lidí.

- (4) republiky tradičně malými, do sebe uzavřenými městskými státy. Velké státy podřívají étos politické *participace* a občanské *angažovanosti*. Je-li cílem dlouhověkost, příkladem Sparta a Benátky.
- M. proti tomuto modelu. *Cílem Říma velikost. Potřeba imperiální expanze a dobývání. Nelze mít defenzivní postoj*: tak se jen staneme zranitelnějšími. Řím naopak dobývá své okolí. *Imunní vůči nahodilostem štěstěny. Ozbrojený plebs* přispěl k vojenské velikosti Říma. Zdrojem jak vřavy a rozbrojů, tak slávy a moci.
- ontologický argument o *považce politické reality*: svět je stále v pohybu. Státy usilující jen o zachování sebe sama riskují neštěstí. Musí *růst a expandovat* pro své přežití. Bez expanze moci hrozí zruinování. *Žádná střední cesta* mezi extrémy. Umírněnost nemožná ve stále se měnícím světě. *Žádný stabilní bod rovnováhy*. Buď *expandovat, nebo zemřít*.

II. 4 Nové křesťanství

- M. viní křesťanství za slabost a nejednotu Itálie. *Vliv kněžží* na zahálčivost lidí. Mluví však jazykem *náboženského reformátora*.
- obdivoval Numa Pompilia, zakladatele pohanského náboženství Říma. To jedním z hlavních zdrojů úspěchu Říma. *Náboženství podvodem*, který byl vymyšlen, aby ustavil politickou ctnost. Numa předstíral soukromé rozhovory s nymfou. Chtěl *zavést nové instituce*. Jelikož jeho vlastní autorita k tomu nebude stačit, bylo třeba politické inovace zahalit v *mystice božské autority*.
- vládcí republiky či monarchie musí *prosazovat principy náboženství svého státu*. Musí *dané náboženství praktikovat*. Náboženství vytvořené Numou ale M. dává do kontrastu se stávajícím náboženstvím: *křesťanství zdrojem politického úpadku* Říma i Itálie. Činí Itálii slabou a rozdělenou. Kritika papežství.
- *náklonnost starých ke svobodě* (na rozdíl od moderních) lze vysvětlit náboženstvím. Problém není korupce křesťanství, ale jeho základní principy. Glorifikuje *pokorné a kontemplativní lidi nad muže činu*. Pokora, odříkání a pohrdání světskými věcmi vs. velkodušnost, tělesná síla a smělost lidí. Člověk má spíše trpět než činit smělé věci.
- *to učinilo svět slabým*, tj. snadnou kořistí pro zvrácené lidi. Ostatní jsou *zvyklí snášet nepravosti, zženštilými a bezmocnými*. Náboženství nevede ke ctnosti, kdy by lidé bránili vlast.
- M. nechce reformovat křesťanství, ale *vytvořit nové náboženství*. Zakladatel nové republiky zakladatelem nového náboženství. Vytvoří nové rity a ceremonie. *Transformujícím, vykupujícím vůdcem*. Nelze dopředu stanovit obrysy nového náboženství. Zakladatel musí *číst historii*, aby objevil, jak *vytvořit nový Jeruzalém*.

Povinná literatura:

Machiavelli, Niccolo. „Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia“. In: *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha, Argo, 2001, s. 158–73, 177–82, 204–5, 211–14, 235–37, 269–73, 280–81 (32 stran)

Kratochvíl, Petr. *Původ a smysl národního zájmu. Analýza legitimacy jednoho konceptu*. Brno, CDK, 2010, s. 27–45 (18 stran)

Doporučená literatura:

Bock, Gisela, Skinner, Quentin, Viroli, Maurizio (eds.) 1993. *Machiavelli and Republicanism*. Cambridge: Cambridge University Press; Burns, J. H. (ed.) 1995. *The Cambridge History of Political Thought 1450-1700*. Cambridge: Cambridge University Press; Hörnqvist, Mikael 2008. *Machiavelli and Empire*. Cambridge: Cambridge University Press; Lefort, Claude 1986. *Le travail de l'oeuvre Machiavel*. Paris: Gallimard; Manent, Pierre 1994. *An intellectual history of liberalism*. Princeton: Princeton University Press; Manent, Pierre 2007. *Naissances de la politique moderne : Machiavel, Hobbes, Rousseau*. Paris: Gallimard; Mansfield, Harvey Jr. 1998. *Machiavelli's Virtue*. Chicago: The University of Chicago Press; Mansfield, Harvey Jr. 2001. *Machiavelli's New Modes and Orders: A Study of the Discourses on Livy*. Chicago: The University of Chicago Press; McCormick, John P. 2011. *Machiavellian Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press; Najemy, John M. 2010. *The Cambridge Companion to Machiavelli*. Cambridge: Cambridge University Press; Pocock, J. G. A. 2003. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press; Rahe, Paul Anthony 2009. *Against Throne and Altar: Machiavelli and Political Theory Under the English Republic*. Cambridge: Cambridge University Press; Skinner, Quentin. 1978. *Foundations of Modern Political Thought, Vol. I: The Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press; Skinner, Quentin. 1978. *Foundations of Modern Political Thought, Vol. II: The Age of Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press; Skinner, Quentin. 1995. *Machiavelli*. Praha: Argo; Strauss, Leo 1953. *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press; Strauss, Leo 1995. *Thoughts on Machiavelli*. Chicago: The University of Chicago Press; Sullivan, Vickie B. 2006. *Machiavelli, Hobbes, and the Formation of a Liberal Republicanism in England*. Cambridge: Cambridge University Press; Viroli, Maurizio 1998. *Machiavelli*. Oxford: Oxford University Press; Viroli, Maurizio 2010. *Machiavelli's God*. Princeton: Princeton University Press; Znoj, Milan, Bíba, Jan a kol. 2011. *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia.